

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผลของงานวิจัย

เกษตรกรในประเทศไทยประกอบอาชีพทางการเกษตร แต่ส่วนใหญ่การเพาะปลูกยังประสบกับปัญหาผลผลิตเสียหายจากภัยธรรมชาติและโรคระบาด ในช่วงที่ผ่านมาประเทศไทยได้ประสบปัญหาปริมาณน้ำฝนต่ำกว่าเกณฑ์ปกติ คือน้อยกว่า 1,200 มิลลิเมตรต่อปี (สนธิ, 2535) และช่วงปี พ.ศ. 2550 พ.ศ. 2551 พ.ศ. 2552 และ พ.ศ. 2553 ประเทศไทยมีปริมาณน้ำฝนต่อปีเฉลี่ย 1,098.3 มิลลิเมตร 1,141.4 มิลลิเมตร 1,070.2 มิลลิเมตร และ 1,156 มิลลิเมตร ตามลำดับ (กรมอุตุนิยมวิทยา, 2553) และในปีที่ผ่านมาภัยฝนเคลื่อนผ่านประเทศไทยน้อยมาก ทำให้ปริมาณภาพรวมของน้ำในอ่างกักเก็บน้ำตามภาคต่างๆ มีระดับต่ำมาก จนส่งผลกระทบต่อการใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกพืชนอกฤดูตามพื้นที่ชลประทานต่างๆ

ลำไยเป็นไม้ผลที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจอันดับหนึ่งของภาคเหนือ โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน ผลผลิตของลำไยสามารถส่งออกจำหน่ายยังต่างประเทศ ซึ่งในปีพ.ศ. 2552 ปริมาณการส่งออกลำไยสดมีจำนวน 23,982 ตัน คิดเป็นมูลค่า 3,632 ล้านบาท ส่วนปีพ.ศ. 2553 ปริมาณการส่งออกลำไยสดมีจำนวน 21,639 ตัน คิดเป็นมูลค่า 3,512 ล้านบาท (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2555) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในปริมาณผลผลิตลำไยในปี พ.ศ. 2553 ลดลงจากปีพ.ศ. 2552 จากปัญหาการขาดแคลนน้ำในและภัยแล้งในปีพ.ศ. 2553 ซึ่งภัยแล้งนี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการเกษตรและแหล่งน้ำ โดยเฉพาะการผลิตลำไยในอำเภอจอมทองจังหวัดเชียงใหม่ที่มีพื้นที่การปลูกมากที่สุดคือ 56,932 ไร่ และให้ผลผลิตจำนวนลดลงเรื่อยๆ (สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่, 2553) ตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นตำบลที่มีพื้นที่การผลิตลำไยมากที่สุดในอำเภอจอมทอง ซึ่งมีพื้นที่การปลูกลำไยจำนวน 13,495 ไร่ ในปีพ.ศ. 2553 (สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่, 2553) ตำบล

แม่สอยแบ่งเป็น 15 หมู่บ้าน มีแม่น้ำปิงไหลผ่านและมักจะประสบปัญหาแม่น้ำปิงแห้งขอดในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมิถุนายน ทำให้ไม่สามารถใช้เครื่องสูบน้ำ สูบน้ำจากแม่น้ำปิงมาให้น้ำแก่ต้นลำไยได้ ส่งผลให้ลำไยชะงักการเจริญเติบโต ปริมาณและผลผลิตลดลงจากการขาดน้ำ และเกิดความเสียหายต่อเศรษฐกิจและสังคมในตำบลแม่สอย ซึ่งเกษตรกรต้องคอยรับมือกับปัญหาภัยแล้งนี้ด้วยตัวเอง ในขณะที่กรมอุตุนิยมวิทยา (2551) ได้รายงานถึงผลกระทบปัญหาภัยแล้งในปีพ.ศ. 2551 ไว้ ดังนี้ 1) ด้านเศรษฐกิจ คือ สิ้นเปลืองและสูญเสียผลผลิตด้านเกษตร ปศุสัตว์ ป่าไม้ การประมง เศรษฐกิจทั่วไป เช่น ราคาที่ดินลดลง โรงงานผลิตเสียหายจากการขาดแคลนวัตถุดิบการเกษตร การว่างงาน และการขนส่ง 2) ด้านสิ่งแวดล้อม ภัยแล้งส่งผลกระทบต่อสัตว์ต่างๆ ทำให้ขาดแคลนน้ำ เกิดโรคกับสัตว์ สูญเสียความหลากหลายทางพันธุกรรม รวมถึงผลกระทบด้านอุทกวิทยา ทำให้ระดับและปริมาณน้ำลดลง พื้นที่ชุ่มน้ำลดลง ความเค็มของน้ำเปลี่ยนแปลง ระดับน้ำในดินเปลี่ยนแปลง คุณภาพน้ำเปลี่ยนแปลง เกิดการกัดเซาะของดิน ไฟป่าเพิ่มขึ้น ส่งผลกระทบต่อคุณภาพอากาศและสูญเสียทัศนียภาพ เป็นต้น 3) ด้านสังคม เกิดผลกระทบในด้านสุขภาพอนามัย เกิดความขัดแย้งในการใช้น้ำและการจัดการคุณภาพชีวิตลดลง เป็นต้น

ภัยแล้งเป็นภัยที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ ซึ่งอยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ และสามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ ดังนั้นการแก้ไขปัญหาภัยแล้งนี้ต้องใช้ในการปรับตัวเพื่อรับมือกับปัญหาดังกล่าว การปรับตัวหรือการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์มี 2 ทางด้วยกันคือ 1) การปรับตัวภายใน 2) การปรับตัวภายนอก ดังนั้นการปรับตัวของมนุษย์ จะเป็นเรื่องการปรับตัวให้อยู่ร่วมกับมนุษย์ด้วยกันเอง การปรับตัวให้เข้ากับสภาพดินฟ้าอากาศ การปรับตัวให้เข้ากับระเบียบแบบแผน การปรับตัวให้เข้าวัฒนธรรมท้องถิ่น การปรับตัวให้เข้ากับแนวคิดทางสังคม และการปรับตัวให้เข้ากับตัวของตัวเอง (กันยา, 2536) ในตำบลแม่สอยนี้ เกษตรกรได้ขอให้ทางองค์การบริหารส่วนตำบลช่วยสนับสนุนงบประมาณสำหรับการซื้อกระสอบทรายเพื่อวางกั้นแม่น้ำปิง ร่วมกับการใช้รถขุดเพื่อสร้างฝายกักเก็บน้ำให้สถานีสูบน้ำต่างๆ สามารถใช้เครื่องสูบน้ำ สูบน้ำจากแม่น้ำปิงไปยังอ่างเก็บน้ำต่างๆ ในตำบลแม่สอย เพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ในการเกษตรช่วงหน้าแล้ง

จากเหตุผลเบื้องต้นพบว่าปัญหาการขาดแคลนน้ำมีผลกระทบต่อเกษตรกรโดยตรง โดยเฉพาะเกษตรกรผลิตลำไยที่ต้องอาศัยน้ำจากชลประทานและแม่น้ำปิง ดังนั้นผู้วิจัยสนใจประเด็นแนวทางการปรับตัวและมาตรการรับมือต่อภาวะภัยแล้งที่เกิดขึ้นและมีโอกาสเกิดขึ้นในอนาคต เพื่อแนวทางในการแก้ไขปัญหา และโอกาสในการส่งเสริมและพัฒนาด้านเกษตรต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาความเสี่ยงและโอกาสเกิดการขาดแคลนน้ำในการผลิตลำไยของเกษตรกรในตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
- 2) เพื่อศึกษาผลกระทบจากสภาวะการขาดแคลนน้ำในการผลิตลำไย ด้านเศรษฐกิจ สังคม และกายภาพ ในพื้นที่ตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
- 3) เพื่อศึกษาการปรับตัวและการแก้ไขปัญหาการผลิตลำไยของเกษตรกร ภายใต้สภาวะการขาดแคลนน้ำ ในตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย

ผู้วิจัยคาดว่า จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้ทราบถึงการปรับตัวและการแก้ไขปัญหาของเกษตรกรในการผลิตลำไยภายใต้สภาวะการขาดแคลนน้ำ ศึกษาผลกระทบจากสภาวะการขาดแคลนน้ำในการผลิตลำไย ด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนความเสี่ยงและโอกาสการเกิดการขาดแคลนน้ำในการผลิตลำไยของเกษตรกร ความรู้มาตรการในการรองรับกับปัญหาการขาดแคลนน้ำ ผลของการขาดแคลนน้ำ และปัญหา อุปสรรค ข้อเสนอแนะต่อการผลิตลำไยภายใต้สภาวะการขาดน้ำของเกษตรกรผู้ปลูกลำไย ในตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลเหล่านี้ไปประกอบการวางแผนและการจัดการปัญหาการขาดแคลนน้ำหรือปัญหาภัยแล้งที่มีโอกาสเกิดขึ้นในอนาคต

1.4 สมมุติฐานการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ตั้งสมมุติฐานไว้คือ เกษตรกรได้รับผลกระทบจากสภาวะการขาดน้ำ จนต้องปรับตัวและหาทางแก้ไขเพื่อไม่ให้ปริมาณผลผลิตลำไยลดลง

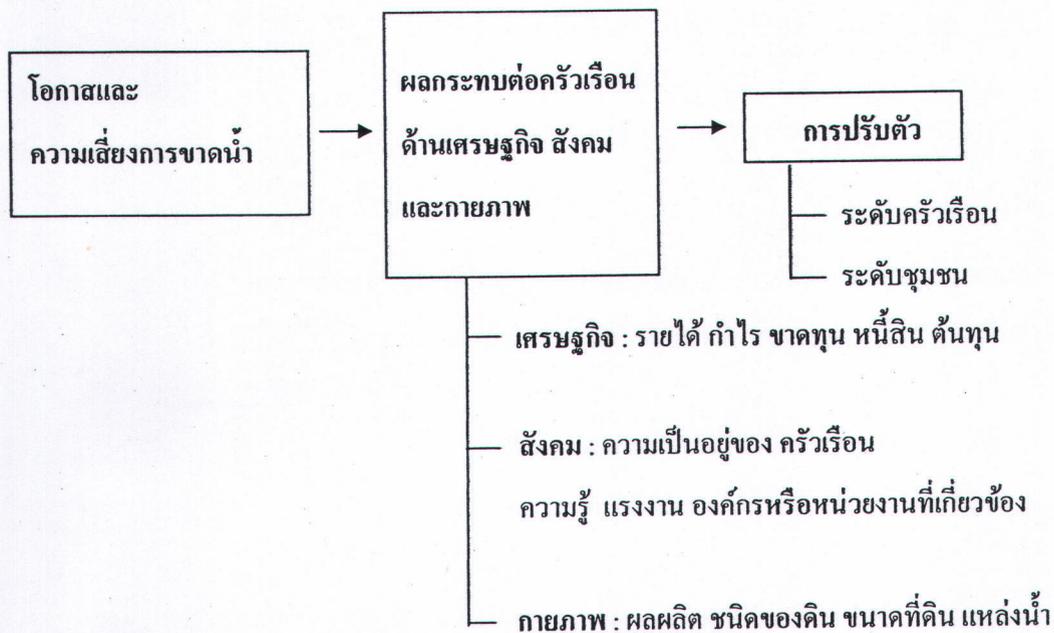
1.5 ขอบเขตงานวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ทำการศึกษาเฉพาะเกษตรกรผู้ปลูกลำไย ในตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีพื้นที่อยู่ติดแม่น้ำปิงและไม่ติดแม่น้ำปิง เฉพาะเกษตรกรที่มีจำนวนพื้นที่ในการปลูกลำไย 4 ถึง 6 ไร่

1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาผลกระทบและการปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกลำไย จากการขาดแคลนน้ำในตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยแบ่งส่วนการศึกษาดังนี้

- 1) ศึกษาความเสี่ยงในการเกิดสภาวะการขาดแคลนน้ำ
- 2) ศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรและกลุ่มในการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ
- 3) ศึกษาผลกระทบในด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งในการศึกษาผลกระทบต่อความเป็นอยู่ซึ่งมี 2 ประเด็น คือ 1) เศรษฐกิจ ศึกษาต้นทุนและรายได้ 2) ผลกระทบทางสังคมในระดับครัวเรือน

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัยผลกระทบและการปรับตัวของครัวเรือนของเกษตรกรในการผลิตลำไย

1.7 นิยามศัพท์

การปรับตัว หมายถึง กระบวนการที่มีสิ่งมีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนบางประการให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่อาศัยอยู่ซึ่งลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไป

ความเสี่ยง หมายถึง โอกาสการเกิดขึ้นของเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่ทำให้เสียหายหรือสูญเสีย

ผลกระทบ หมายถึง ผลจากเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ซึ่งอาจเกิดผลประการเดียวหรือหลายประการ โดยเกิดได้ทั้งเชิงบวกและเชิงลบ

เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรผู้ปลูกลำไยในตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ที่มีขนาดพื้นที่การผลิตลำไย 4 ถึง 6 ไร่

การขาดแคลนน้ำ หมายถึง สภาวะความแห้งแล้งของลมฟ้าอากาศ อันเกิดจากการที่มีฝนน้อยกว่าปกติหรือฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เป็นระยะเวลานานกว่าปกติ และครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง

ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำ ส่งผลให้พืชและพันธุ์ไม้ต่างๆ ขาดน้ำ จนทำให้ไม่สามารถเจริญเติบโตได้ตามปกติ และเกิดความเสียหาย โดยทั่วไป

คนท้องถิ่น หมายถึง บุคคลที่เกิดในท้องถิ่นนั้นๆ หรือมีภูมิลำเนาในท้องถิ่นนั้นๆ

อาศัยน้ำฝน หมายถึง การทำการเกษตรที่ใช้น้ำฝนเป็นหลัก